

Vüsalə Əliyeva
ADU

FRANSIZ DİLİNDƏ ATALAR SÖZÜ ƏSASINDA YARANAN FRAZEOLÖGİZMLƏR VƏ ONLARIN STRUKTUR-QRAMMATİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: frazeologizmlər, atalar sözləri, semantik vahidət, struktur, qrammatik xüsusiyyət

Keywords: phrasal words, proverbs, semantic unity, structure, grammatical features

Ключевые слова: фразеологизмы, пословицы, семантическая единица, структура, грамматическая особенность

Təqdim olunan məqalədə tədqiqat obyektini kimi müasir fransız dilində geniş yayılmış və özünəməxsus yer tutan atalar sözləri seçilmişdir. Dilin işarəvilik xüsusiyyətləri ilə yanaşı, kommunikativlik xüsusiyyətlərinin də mühüm yer tutduğu müasir dövrümüzdə frazeologiyanın bir qolu olan atalar sözlərinin əhəmiyyəti çox böyükdür. Tədqiqatımızın əsas obyektini də bəşəri təmayülləri özündə cəmləşdirən və dilin lüğət tərkibinin zənginləşməsində önəmli rolə malik, folklor janrlarından biri sayılan atalar sözləridir.

Roman-german dillərində atalar sözlərinin struktur semantik və eləcə də qrammatik quruluşunun tədqiqinə daha çox XX əsrdə başlanılmışdır. Xüsusilə bu sahənin tədqiqində E.A.Arsentyeva, Z.Z.Qatiatullina və T.N.Fedulenkova kimi dilçi alimlərin rolu danılmazdır. Tədqiqatımızın məqsədi çoxplandır. Belə ki biz burada müasir fransız dilində işlənən atalar sözlərinin həm struktur, həm də qrammatik baxımdan araşdırmış olacağıq. İşin digər önəmli bir tərəfi isə tədqiqata cəlb etdiyimiz atalar sözlərinin struktur-qrammatik xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirməklə yanaşı, həm də onları təhlil etmək və Azərbaycan dilində qarşılığını, yəni ekvivalentini tapmaqdır [4].

Əsrlərin sınağından çıxmış, xalq hikmətinin daşıyıcısı olan atalar sözləri obrazlı, dərin mənaya malik, tutarlı nitqin timsalidir. Atalar sözləri xalqın zəngin həyat təcrübəsi əsasında gəlmiş qənaətləri, dəfələrlə sınaqdan keçirilmiş həqiqətləri əks etdirən yığcam və dərin mənəli sözlərdir. Atalar sözləri məsəllərə oxşasa da, onlar ayrı-ayrı janrlardır. Atalar sözlərində fikir bitkin və tam olur. Onlar müstəqil işlənilir və aydın bir fikri ifadə edir. Yəni onlar bir fikri tamamlayır və struktur cəhətdən müxtəlif növlü cümlə kimi formalaşırlar. Məsəllərdə isə fikir natamam olur, izaha ehtiyac duyulur. Atalar sözü nə məzmununa, nə də funksiyasına görə frazeologizmlərin təbiətinə uğun gəlmir. Atalar sözü frazeoloji vahidlər sistemində xüsusi lay təşkil edib, bitmiş fikir ifadə edən cümlə şəkilli ifadələrdir. Bunlar keçmiş nəsillərin çoxcəhətli fəaliyyətində əldə etdiklərini yeni nəsle vermək üçün işlənilir [1, s.134].

Atalar sözləri bütün dünya xalqlarının, o cümlədən fransız xalqının ədəbiyyatında mühüm rol oynayır. Azərbaycan dilində olduğu kimi, fransız dilində də frazeologizmlərin bir qismi atalar sözündən əmələ gəlmişdir. Atalar sözləri insan-

ların müxtəlif şərait, vəziyyət, çoxcəhətli əlaqə və münasibətləri ilə bağlı olaraq onların həyat təcrübəsinin yığcam, bir sıra hallarda lakonik, obrazlı ifadəsi kimi özünü göstərir. Onların yaranması və yayılmasının əsas səbəbi geniş xalq kütləsinin ünsiyyət prosesində onlardan istifadə etmələridir. Onlar fikrin tərkib hissəsi kimi işlənilir və dilin frazeologiyasının zənginləşməsi mənbələrindən biri kimi çıxış edir, insanın təfəkkür tərzini, həyat hadisələrinə münasibətini göstərir. Atalar sözləri dilə hazır şəkildə gəlir, sərbəst nominativ mənəli leksik vahidlərin müxtəlif üsulla birləşməsindən yaranmış məcazi mənəli birləşmələrə çevrilir və semantik vahidət yaradaraq leksik və sintaktik bütövlüyə malik olur. Xalqın zəngin həyat təcrübəsi, davamlı müşahidəsi, düşüncəsi özünün ən bitkin ifadəsini atalar sözlərində tapır. Atalar sözləri onları yaradan xalqın ən gözəl insani keyfiyyətlərini özündə əks etdirən incilərdir. Bu inciləri toplamaqla bitmir, onların sonu-nəhayəti yoxdur, çünki hər bir xalq onları əsrlər boyu yaratmış və yaşatmışdır. Atalar sözü ilə frazeoloji vahidin fərqi ondadır ki, atalar sözü bir mülahizəni, frazeoloji birləşmə isə bir məvhumu, anlayışı ifadə edir. Alim və folklorşünas Q.L.Permyaqov yazır ki, frazeoloji vahidin məntiqi mətni olmadığı halda, atalar sözlərinin məntiqi mətni var [1, s.127]. Atalar sözləri ilə zərbi məsəllər arasındakı fərqi göstərmək üçün filoloq və folklorşünas V.P.Anikin yazır ki, xalq bunların fərqi də atalar sözləri ilə belə əks etdirmişdir: zərbi məsəllər-gül, atalar sözləri isə giləmeyvədir. Və bu, sonu görünməyən bir dəryadır. Zərbi-məsəllər atalar sözlərindən fərqli olaraq danışanın hislərinin emosional-ekspressiv çalarını özündə əks etdirmiş olur [3].

Atalar sözlərinin hamısı struktur və funksiyaca eyni deyildir. Bu baxımdan onlar iki qrupa bölünür:

-kommunikativ funksiyalı atalar sözləri

-nominativ funksiyalı atalar sözləri [1, s.128].

Fransız dilində olan xeyli sayda atalar sözlərinin Azərbaycan dilində ekvivalenti vardır. Sintaktik planda atalar sözləri aşağıdakı tiplərə görə təsnif olunurlar:

1.Sadə cümlə strukturuna malik atalar sözləri. Məsələn, “le renard mourra dans sa peau”-« qozbeli qəbir düzəldər ».

2.Mürəkkəb cümlə strukturuna malik atalar sözləri. Məsələn: « le bossu ne voit pas sa bosse mais il voit celle de son confrère »-« öz gözündə tiri görmür, başqasında çör-cöp axtarır ». Bunların arasında heç bir bağlayıcıdan istifadə edilməyən, mürəkkəb cümlə strukturuna malik atalar sözləri də yer almışdır. Məsələn: “les chiens aboient, la caravane passé”-“it hürər, karvan keçər”.

Həmçinin bağlayıcıların köməyi ilə düzələn tabeli mürəkkəb cümlə strukturlu atalar sözləri də vardır. Məsələn: “qui trop embrasse mal étirent”-“çox istəyən azdan da olar”.

Eyni zamanda bağlayıcıları işlənməyən tabeli mürəkkəb cümlə strukturlu atalar sözləri də mövcuddur. Məsələn: “Tout passé, tout casse, tout lasse” –“Heç nə əbədi deyil”.

3.Özündə natamam cümlə tipini əks etdirən atalar sözləri. Bunlara elliptik quruluşlu atalar sözləri də deyirlər. Belə atalar sözlərinin adətən xəbəri olmur. Bu tip atalar sözləri də nəqli və əmr cümlələr tipini özündə əks etdirmiş olur. Məsələn, nəqli cümlə şəklində olan atalar sözləri:

Il n'est jamais feu sans fumée-od olmayan yerdən tüstü çıxmaz.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, fransız dilindəki atalar sözlərinin çoxu İndicatif formasındadır. Və əksər atalar sözləri də indiki zamanda işlənmişdir. İkinci yerdə isə feli daha çox İmparfait zamanında olan atalar sözləri dayanır.

«Dis-moi qui tu hantes, je te dirai qui tu es »-« Dostunu göstər deyim sən kimsən».

Əmr cümləli atalar sözləri :

Ne remets pas au lendemain ce que tu peux faire aujourd'hui.-Bu günün işin sabaha qoyma.

Müasir fransız dilində sual tipli atalar sözləri kommunikativ xarakterli atalar sözlərinə xarakterik deyil. Amma demək olmaz ki, bu tip atalar sözləri qəti şəkildə mövcud deyil. Məsələn :

«Sur quelle herbe avez-vous marché ?»-« Bu gün hansı ayağı üstdə yerindən qalxmısan ?»

Yuxarıda sadalanan nümunələrdən belə qənaətə gəlmək olar ki, fransız dilinin atalar sözlərini qrammatik baxımdan təsnif edərkən bu dilə məxsus bir sıra özəlliklər meydana çıxır ki bunlar da atalar sözlərindəki söz sırası, isimlərin hər hansı bir determinativlərlə işlənməsi, artiklin olmasıdır ki, bu da onu qrammatik quruluş baxımından digər dillərdən fərqləndirir. Bu zaman isə artiklin rolu danılmazdır. Tədqiqatlar göstərmişdir ki, fransız dilinin atalar sözlərində müəyyən artikl qeyri-müəyyən artiklə nisbətə daha çox işləkdir. Məsələn :

«La parole est d'argent, le silence est d'or ».-« Susmaq qızıldırsa danışmaq gümüşdür».

Yuxarıda qeyd olunanlardan bir daha aydın olur ki, kommunikativ xarakterli atalar sözləri həm müstəqil cümlə, həm də mürəkkəb cümlənin bir tərkib hissəsi kimi çıxış edir. Onlar leksik tərkiblərinə və qrammatik quruluşlarına görə son dərəcə sabit birləşmələr sayılırlar. Atalar sözlərində kökləri tarixin qədim dövrlərindəki gedən dərin mənə, xalq müdriklüyü mövcuddur.

Ədəbiyyat

- 1.Ə.Насијева “İngilis və Azərbaycan dillərində somatik frazeologiyanın əsasları”, “Nurlan”, Bakı-2008.
- 2.Фразеологический словарь русского языка: Свыше 4 000 словарных статей / Л.А.Войнова, В.П. Жуков, А.И. Молотков, А.И. Федоров; Под ред. А.И. Молоткова. – 4-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз., 1986. – 543 с.
- 3.<http://moluch.ru/archive/57/7813/>
- 4.<http://cyberleninka.ru/article/n/strukturno-semanticheskaya-spetsifika-frantsuzskih-paremiologicheskikh-edinit>

Summary

Phrasal units established on the basis of French proverbs and their structural grammatical features

Investigated analysis shows that grammatical characteristics of some proverbs in French are characterized by analytical construction. Some proverbs are used in the present and future tenses form in affirmative, conditional and imperative forms. Proverbs can be in the simple and complex forms.

Proverbs contain the reflection of characters and attitudes of people and their impact on the world around them.

Резюме

Фразеологизмы, созданные на основе пословиц французского языка и их структурно-грамматические особенности

Проделанный анализ показал, что большинство грамматических особенностей французских пословиц объясняется аналитическим строем французского языка. Большинство пословиц и поговорок употребляется в изъявительном наклонении в настоящем или будущем времени; в условном и повелительном наклонении. Пословицы выступают в роли простого или сложного предложения. В пословицах дается оценка окружающей действительности, характеристика людей и их взаимоотношений.

*Rəyçi: fil.f.d. Y.Orucova
ADU-nun Xarici dillər kafedrasının
08.02.2017-ci il tarixli iclasının
05 sayılı protokolundan çıxarış.*

Daxil olma tarixi: 08.02.2017